

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ – ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Ο μύθος ότι το κράτος εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον καταρρέει από όλες τις πλευρές. Καταρρέει στις μεταφορές, εκεί όπου η «ασφάλεια» μετρήθηκε σε νεκρούς στα Τέμπη. Καταρρέει στην υγεία, που λειτουργεί σε μόνιμη κατάσταση κρίσης. Καταρρέει στην ενέργεια, παραδομένη σε μονοπώλια. Καταρρέει στην κατοικία, που μετατράπηκε από κοινωνικό δικαίωμα σε επενδυτικό προϊόν. Και σήμερα καταρρέει με τον πιο ωμό τρόπο στην αγροτική παραγωγή. Η εικόνα των αγροτών στους δρόμους είναι το ορατό αποτέλεσμα ενός συστήματος όπου κομματικές, κρατικές και καπιταλιστικές ελίτ διαχειρίζονται δημόσιους πόρους ως ιδιοκτησία τους, μεταφέροντας το κόστος των κρίσεων σε εκείνους που δεν έχουν καμία θεσμική ισχύ.

Το σκάνδαλο στον ΟΠΕΚΕΠΕ και η παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας δεν αποκάλυψαν απλώς πρακτικές διαφθοράς. Αποκάλυψαν τον τρόπο με τον οποίο η αγροτική πολιτική έχει μετατραπεί σε πεδίο πελατειακών δικτύων, πολιτικής κάλυψης και οικονομικής αρπαγής. Την ίδια στιγμή που μεσάζοντες, «ημέτεροι» και επιχειρηματικά κυκλώματα απομυζούσαν κοινοτικούς πόρους, χιλιάδες πραγματικοί παραγωγοί εξαρτήθηκαν πλήρως από μια ροή χρήματος που ελέγχεται από μηχανισμούς στους οποίους δεν έχουν καμία πρόσβαση. Όταν αυτό το σύστημα μπλοκάρει, η παραγωγή παγώνει και όχι επειδή οι αγρότες δεν παράγουν.

Η κρίση πληρωμών είναι δομικό χαρακτηριστικό του κράτους που λειτουργεί ως διαμεσολαβητής ανάμεσα σε ευρωπαϊκά κονδύλια και εγχώρια δίκτυα εξουσίας. Οι έλεγχοι, αναγκαίοι για τη στοιχειώδη αποκατάσταση της νομιμότητας, μετατρέπονται σε όπλο μαζικής τιμωρίας των πιο αδύναμων. Η διαφθορά παραμένει συστημική, ενώ η «εξυγίανση» εφαρμόζεται οριζόντια στους σε

βάρος των αδύναμων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο αγρότης παρουσιάζεται είτε ως «επιχειρηματίας» που οφείλει να προσαρμοστεί, είτε ως «επιδοτούμενος» που νομιμοποιείται μόνο μέσω της εξάρτησής του από το σύστημα. Στην πραγματικότητα, όμως λειτουργεί ως φορέας ρίσκου. Αναλαμβάνει το κλιματικό, οικονομικό και κοινωνικό κόστος της παραγωγής, ενώ οι κρίσιμες αποφάσεις για τις τιμές, τις εισροές -νερό, ενέργεια, λιπάσματα, σπόρους-την αξία της γης και των προϊόντων λαμβάνονται στις πολυεθνικές, στις τράπεζες, στα συγκεντρωμένα δίκτυα εμπορίας και διανομής και στους κρατικούς μηχανισμούς που τους υπηρετούν.

Όταν αυτό το καθεστώς κλονίζεται, το κράτος στέκεται απέναντι στην κοινωνία. Καθώς η κλιματική κρίση και η έλλειψη πόρων διαβρώνουν τη σταθερότητα του καπιταλιστικού μοντέλου, το κράτος γίνεται πιο αυταρχικό, πιο πειθαρχικό, πιο επιθετικό απέναντι στην κοινωνία. Δεν προστατεύει την παραγωγή, προστατεύει τη θεσμική του αρχιτεκτονική, αναδιανέμει απώλειες και έτσι αποκαλύπτεται το πραγματικό πολιτικό αδιέξοδο.

Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι ποιος ελέγχει την αγροτική παραγωγή, για ποιον και με ποιους όρους. Και αν αυτός ο έλεγχος εδώ που φτάσαμε μπορεί να παραμείνει στα χέρια κρατικών και καπιταλιστικών ελίτ σε έναν κόσμο οικολογικής κατάρρευσης και κοινωνικής αποσύνθεσης.

Η ιστορική διαδρομή της ΚΑΠ

Η κρίση του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα δεν είναι συγκυριακή ούτε αποτέλεσμα «κακής εφαρμογής». Είναι το αποτέλεσμα μιας μακράς ιστορικής διαδρομής πολιτικών επιλογών που εφαρμόστηκαν με κεντρικό άξονα την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Για να κατανοήσουμε τη σημερινή ασφυξία στον αγροτικό τομέα – οικονομική, περιβαλλοντική και κοινωνική – οφείλουμε να δούμε την ΚΑΠ πέρα από ένα τεχνικό εργαλείο ρύθμισης της παραγωγής αλλά ως έναν μηχανισμό πολιτικής διαχείρισης και κοινωνικής συναίνεσης σε ευρωπαϊκή κλίμακα, ο οποίος ιστορικά

συγκροτείται για να απορροφά κρίσεις, αλλά καταλήγει να τις αναπαράγει σε νέα μορφή. Η κλιματική κρίση δεν δημιουργεί αυτό το αδιέξοδο αλλά το πολλαπλασιάζει και το καθιστά ορατό.

Η ΚΑΠ θεσμοθετείται στις αρχές της δεκαετίας του 1960, στο πλαίσιο της Συνθήκης της Ρώμης, ως απάντηση στην επισιτιστική ασφάλεια ως ζητούμενο της μεταπολεμικής Ευρώπης. Το διακύβευμα είναι σαφές και βαθιά κρατικοκεντρικό. Η γεωργία αντιμετωπίζεται ως στρατηγικός τομέας ασφάλειας, ισότιμος με την ενέργεια και τη βιομηχανία. Στόχος είναι η αύξηση της παραγωγής, η σταθεροποίηση των αγορών και η εξασφάλιση εισοδήματος για τους αγρότες, μέσα από μηχανισμούς εγγυημένων τιμών και κοινής οργάνωσης της αγοράς. Σε αυτό το πλαίσιο, ο αγρότης νοείται περισσότερο ως κρίκος σε ένα σύστημα μαζικής παραγωγής, ενώ η εξουσία συγκεντρώνεται στον σχεδιασμό και στη ρύθμιση.

Ήδη από τη δεκαετία του 1970, με το Σχέδιο Mansholt, γίνεται σαφές ότι η ΚΑΠ δεν αποσκοπεί απλώς στη στήριξη των υφιστάμενων αγροτικών δομών, αλλά στη βαθιά αναδιάρθρωσή τους. Η επιδίωξη της μεγέθυνσης των εκμεταλλεύσεων, της συγκέντρωσης της παραγωγής και της αύξησης της παραγωγικότητας σηματοδοτεί την πρώτη συστηματική προσπάθεια μετατροπής της γεωργίας σε αγρο-βιομηχανικό σύστημα υψηλής αποδοτικότητας. Η κρίση που αναδύεται εδώ δεν είναι πλέον κρίση έλλειψης, αλλά κρίση αναντιστοιχίας ανάμεσα σε παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες και ένα μοντέλο εντατικοποιημένης παραγωγής που απαιτεί κεφάλαιο, τεχνολογία και κλίμακα.

Τη δεκαετία του 1980 γίνεται ορατή μια βασική αντίφαση της πρώτης ΚΑΠ. Το ίδιο το σύστημα που είχε σχεδιαστεί για να αυξήσει την αγροτική παραγωγή, αρχίζει να παράγει περισσότερα απ' όσα μπορούν να καταναλωθούν ή να απορροφηθούν. Η υπερπαραγωγή δεν αποτελεί ένδειξη επιτυχίας, αλλά πρόβλημα. Τα μεγάλα πλεονάσματα προϊόντων, που έμειναν γνωστά ως «βουνά βουτύρου» και «λίμνες κρασιού», μετατρέπουν την αγροτική πολιτική σε ζήτημα δημόσιου κόστους και κοινωνικής αποδοχής. Αντί για αλλαγή του μοντέλου η παραγωγή συνεχίζει να

ρυθμίζεται κεντρικά και ιεραρχικά με επιβολή νέων κανόνων ελέγχου όπως ποσοτώσεις και αποσύρσεις προϊόντων.

Το 1992 η ΚΑΠ περνά σε μια νέα φάση με τη λεγόμενη μεταρρύθμιση McSharry. Δεν πρόκειται απλώς για τεχνική αλλαγή, αλλά για απάντηση σε μια βαθύτερη πολιτική κρίση. Η εντατική γεωργία έχει ήδη προκαλέσει σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, το κόστος της πολιτικής αμφισβητείται κοινωνικά, ενώ οι διεθνείς πιέσεις στο εμπόριο καθιστούν το προηγούμενο μοντέλο δύσκολα υπερασπίσιμο. Για να διατηρηθεί, η ΚΑΠ αλλάζει λόγο. Η στήριξη των αγροτών δεν συνδέεται πλέον άμεσα με τις τιμές των προϊόντων, αλλά με το εισόδημά τους, και η γεωργία επαναπροσδιορίζεται ως «πολυλειτουργική». Δεν καλείται πια μόνο να παράγει τρόφιμα, αλλά και να διατηρεί τοπία, οικοσυστήματα και κοινωνική συνοχή στην ύπαιθρο. Αυτή η διεύρυνση, όμως, είναι κυρίως ρητορική. Η εξουσία παραμένει συγκεντρωμένη στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, στα κράτη και στους τεχνοκρατικούς μηχανισμούς που συνδιαλέγονται με αγορές, εταιρείες εισροών και εμπορικά δίκτυα, αποκλείοντας τους παραγωγούς από κάθε ουσιαστική συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και η πολιτική οργανώνεται όλο και περισσότερο ως τεχνοκρατική διαχείριση. Κάθε κοινωνικό ή περιβαλλοντικό αίτημα μεταφράζεται σε δείκτες, μέτρα, ελέγχους και καθεστώτα επιλεξιμότητας, μετατρέποντας τη συναίνεση σε ζήτημα συμμόρφωσης και όχι δημοκρατικής επιλογής.

Με την Agenda 2000, η ΚΑΠ επιχειρεί να δείξει ότι δεν αφορά πλέον μόνο την ποσότητα της παραγωγής, αλλά και την ανάπτυξη της υπαίθρου συνολικά. Εισάγεται ο λεγόμενος δεύτερος πυλώνας, που υποτίθεται ότι καλύπτει ζητήματα όπως η τοπική ανάπτυξη, η κοινωνική συνοχή και οι αγροτικές υποδομές. Παρ' όλα αυτά, η αρχιτεκτονική της πολιτικής παραμένει σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητη. Οι βασικές εισροές πόρων και εξουσίας εξακολουθούν να καθορίζονται κεντρικά, ενώ οι τοπικές κοινωνίες καλούνται να «προσαρμοστούν» σε προκαθορισμένα πλαίσια, με όρους διαχειριστικής συμμόρφωσης και όχι δημοκρατικού σχεδιασμού.

Η περίοδος από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 έως το 2020

σηματοδοτεί μια βαθύτερη μετατόπιση της ΚΑΠ, σε αυτό που μπορεί να περιγραφεί ως ΚΑΠ της πειθάρχησης. Οι ενισχύσεις αποσυνδέονται από την ίδια την παραγωγή και παρουσιάζονται ως εργαλείο εκσυγχρονισμού και ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας. Η επιλογή αυτή υιοθετείται για να περιοριστεί η υπερπαραγωγή χωρίς να αλλάξει το κυρίαρχο μοντέλο, να ευθυγραμμιστεί η ΚΑΠ με τους κανόνες του διεθνούς εμπορίου και των αγορών. Στην πράξη, το οικονομικό και κλιματικό ρίσκο μεταφέρεται σχεδόν αποκλειστικά στον παραγωγό. Οι τιμές αφήνονται στην αγορά, οι απώλειες δεν αντισταθμίζονται συλλογικά και η ενίσχυση χορηγείται μόνο υπό όρους συμμόρφωσης. Το εισόδημα δεν εξαρτάται πλέον από το τι και πώς παράγεται, αλλά από το αν ο αγρότης συμμορφώνεται με ένα όλο και πιο σύνθετο πλέγμα κανόνων, ελέγχων και διοικητικών απαιτήσεων. Η πολιτική σύγκρουση γύρω από την παραγωγή, τις τιμές και τις αγορές αποπολιτικοποιείται και αντικαθίσταται από γραφειοκρατική επιτήρηση. Σε αυτό το πλαίσιο, ο αγρότης αντιμετωπίζεται ως διοικητικά επιλέξιμος ή μη. «Παράγει» πρωτίστως για να παραμείνει εντός του συστήματος, αποδεχόμενος ατομικά το ρίσκο και συλλογικά την αποπολιτικοποίηση της αγροτικής παραγωγής.

Η πιο πρόσφατη φάση της ΚΑΠ, για την περίοδο 2021 – 2027, ενσωματώνει ρητά την κλιματική κρίση στον λόγο και στα εργαλεία της πολιτικής. Τα οικολογικά σχήματα, οι περιβαλλοντικές δεσμεύσεις και οι εθνικοί στρατηγικοί σχεδιασμοί παρουσιάζονται ως απόδειξη μιας νέας, «πράσινης» ΚΑΠ. Ωστόσο, οι περιβαλλοντικές απαιτήσεις αυξάνονται, χωρίς να μεταβάλλεται ουσιαστικά ο έλεγχος των κρίσιμων πόρων δηλαδή του νερού, της γης, της ενέργειας, της διάθεσης στην αγορά και της ασφάλισης του κινδύνου. Η κλιματική κρίση λειτουργεί έτσι ως πολλαπλασιαστής όλων των προηγούμενων κρίσεων, παραγωγής, εισοδήματος, νομιμοποίησης και ανθεκτικότητας, και αποκαλύπτει τα όρια ενός συστήματος που μεταρρυθμίζεται διαρκώς χωρίς να ανακατανέμει την εξουσία.

Η κλιματική κρίση, άλλωστε, δεν έρχεται σε ένα ουδέτερο πεδίο. Έρχεται σε έναν ήδη άνισο αγροτικό χώρο. Στην Ελλάδα, τα

ακραία καιρικά φαινόμενα, η λειψυδρία, οι πλημμύρες και οι καύσωνες πλήττουν δυσανάλογα τους μικρούς και μεσαίους παραγωγούς. Καθώς το κλιματικό ρίσκο αυξάνεται, ο έλεγχος των εισροών παραμένει συγκεντρωμένος, η ασφάλιση είναι ανεπαρκής ή ακριβή, οι αποζημιώσεις καθυστερούν και η «προσαρμογή» μεταφράζεται σε νέες επενδύσεις που ο παραγωγός καλείται να χρηματοδοτήσει μόνος του. Έτσι, η κλιματική κρίση, αντί να γίνει αφορμή για δημοκρατικό επανασχεδιασμό της παραγωγής και των κοινών πόρων, τείνει να μετατρέπεται σε εργαλείο επιτάχυνσης της συγκέντρωσης. Όσοι αντέχουν το ρίσκο επιβιώνουν, ενώ οι υπόλοιποι εγκαταλείπουν.

Γιατί οι κυρίαρχες λύσεις δεν αρκούν

Οι κυρίαρχες απαντήσεις στην κρίση του αγροτικού τομέα εμφανίζονται με διαφορετικά ονόματα, όπως τεχνολογικός εκσυγχρονισμός, καινοτομία, ψηφιοποίηση, πράσινη μετάβαση, χρηματοδοτικά εργαλεία, αλλά μοιράζονται ένα κοινό χαρακτηριστικό. Δεν αμφισβητούν τη δομή εξουσίας μέσα στην οποία λειτουργεί η αγροτική παραγωγή και τις σχέσεις που την αναπαράγουν.

Η τεχνολογία, για παράδειγμα, προβάλλεται ως ουδέτερη λύση. Στην πράξη, όμως, η ψηφιοποίηση της γεωργίας χωρίς έλεγχο των δεδομένων μετατρέπει τον αγρότη σε παθητικό πάροχο πληροφορίας για τρίτους. Δεδομένα για το έδαφος, τις καλλιέργειες, το νερό και το κλίμα συλλέγονται, αναλύονται και αξιοποιούνται από πλατφόρμες, εταιρείες εισροών ή χρηματοπιστωτικούς φορείς, χωρίς ο ίδιος ο παραγωγός να έχει ουσιαστικό λόγο στη χρήση τους. Με αποτέλεσμα η γνώση αποσπάται από το χωράφι και επανεισάγεται ως υπηρεσία επί πληρωμή.

Αντίστοιχα, η καινοτομία παρουσιάζεται ως μοχλός μετάβασης, χωρίς να τίθεται το ερώτημα της ιδιοκτησίας και του ελέγχου της. Όταν η καινοτομία εισάγεται ως πακέτο τεχνολογιών, πιστοποιήσεων και συμβουλευτικών υπηρεσιών, χωρίς συλλογικές δομές ιδιοκτησίας και διαχείρισης τότε οι παραγωγοί καλούνται να «εκσυγχρονιστούν», χωρίς να συνδιαμορφώνουν τα εργαλεία που

καθορίζουν την παραγωγή τους. Ακόμη και οι συνεταιρισμοί, που προβάλλονται ως απάντηση στην ατομική αδυναμία των παραγωγών, δεν αποτελούν από μόνοι τους εγγύηση αλλαγής. Ιδιαίτερα όταν αναπαράγουν τις ίδιες ιεραρχίες που υποτίθεται ότι αντιπαλεύουν τότε μετατρέπονται σε διαχειριστικούς μηχανισμούς επιδοτήσεων ή σε ενδιάμεσους κρίκους της αγοράς, αντί για εργαλεία συλλογικής διαπραγμάτευσης και πολιτικής αυτονομίας.

Το κοινό όριο όλων αυτών των «λύσεων» είναι ότι αντιμετωπίζουν την αγροτική κρίση ως τεχνικό πρόβλημα αποδοτικότητας, προσαρμογής ή καινοτομίας. Ωστόσο, όπως έδειξε και η ιστορική διαδρομή της ΚΑΠ, η κρίση είναι πρωτίστως πολιτική. Αφορά το ποιος ελέγχει τους πόρους, τη γνώση, τις αλυσίδες αξίας και το ρίσκο. Όσο αυτά τα ερωτήματα παραμένουν εκτός συζήτησης, κάθε νέα λύση, όσο «πράσινη» ή «έξυπνη» κι αν είναι, θα λειτουργήσει ως ακόμη ένα στρώμα πάνω σε ένα σύστημα που έχει ήδη φτάσει στα όριά του.

Μια αντιεξουσιαστική αγροτική προοπτική

Η συζήτηση για μια αντιεξουσιαστική προοπτική στην αγροτική πραγματικότητα και τη ζωή στην ύπαιθρο αποτελεί πολιτική αναγκαιότητα. Η κλιματική κρίση απαιτεί πολιτικές μετατόπισης ισχύος. Όσο οι βασικές σχέσεις ελέγχου παραμένουν αμετάβλητες, κάθε προσπάθεια προσαρμογής θα μεταφράζεται σε περαιτέρω επιβάρυνση των ίδιων υποκειμένων, των μικρών και μεσαίων παραγωγών και των αγροτικών κοινοτήτων.

Κάθε σχεδιασμός θα πρέπει να ξεκινά από την αποκέντρωση της ισχύος και την επανατοποθέτηση του ελέγχου στους ίδιους τους παραγωγούς και στις τοπικές κοινωνίες. Στο επίκεντρο αυτής της προοπτικής βρίσκεται ο συλλογικός έλεγχος των κρίσιμων μέσων παραγωγής δηλαδή των σπόρων, της αποθήκευσης, της μεταποίησης και των βασικών υποδομών. Όταν αυτοί οι κόμβοι παραμένουν πλήρως ιδιωτικοποιημένοι ή ελέγχονται από λίγους ισχυρούς παίκτες, ο παραγωγός στερείται κάθε πραγματικής διαπραγματευτικής δύναμης και εγκλωβίζεται σε σχέσεις εξάρτησης.

Παράλληλα, απαιτείται η ανασυγκρότηση τοπικών και περιφερειακών αλυσίδων αξίας ως πολιτικό σχέδιο μείωσης της εξάρτησης από συγκεντρωμένα και απρόσωπα δίκτυα. Η επανασύνδεση της παραγωγής με τη μεταποίηση και την κατανάλωση σε περιφερειακή κλίμακα ενισχύει τη διαπραγματευτική θέση των παραγωγών και δημιουργεί όρους συλλογικής ανθεκτικότητας απέναντι σε αγορές που λειτουργούν όλο και με μεγαλύτερη αστάθεια.

Κομβικό σε αυτό το σχεδιασμό είναι τα κοινά (commons) ως βάση. Το νερό, η γη, η γνώση και τα δεδομένα δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται αποκλειστικά ως εμπορεύματα ή επενδυτικά assets, ιδίως σε συνθήκες κλιματικής αποσταθεροποίησης. Αποτελούν αναγκαία κοινά, χωρίς τα οποία δεν μπορεί να υπάρξει ούτε βιώσιμη παραγωγή ούτε κοινωνική δικαιοσύνη στην ύπαιθρο. Η διαχείρισή τους δεν είναι τεχνικό ζήτημα, αλλά βαθιά πολιτικό και αφορά το ποιος αποφασίζει, για ποιον και με ποιους όρους.

Τα παραπάνω είναι αναγκαίοι όροι προκειμένου να προχωρήσουμε στα ερωτήματα τι καλλιέργειες επιθυμούμε και με ποια κριτήρια θα αποφασίσουμε και τι αγροτικά προϊόντα χρειαζόμαστε.

ΝΙΚΗ ΣΤΑ ΜΠΛΟΚΑ

ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ | ΔΙΚΤΥΟ ΑΥΤΟΝΟΜΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ